

Klasicista – preromantik – romantik?

K otázke slohovo-typologického zaradenia básnickej tvorby

Jána Kollára v českej a slovenskej literárnej histórii

MILOSLAV VOJTECH, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Básnické dielo Jána Kollára bolo a neustále je predmetom záujmu českých i slovenských literárnych historikov, pretože patrí rovnakou mierou do dejín oboch literatúr. Prítomnosť jedného autorského subjektu v dvoch národných literatúrach, a zároveň v dvoch špecifických literárnych kontextoch, ktoré do istej miery predurčujú aj možnosti a rámce interpretácií, môže spôsobiť (a v Kollárovom prípade aj spôsobuje) dvojakoť pohľadu a hodnotenia jeho textov. Najväčšie disproporcie medzi českou a slovenskou literárnou historiografiou sú v otázke slohovo-typologického určenia jeho poézie. Problematike typologického zaradenia Kollárovho básnického diela k príslušnému literárnemu smeru či obdobiu sa doposiaľ nevyhla žiadna literárnohistorická syntéza ani komplexnejšia štúdia venovaná Kollárovej poézii. Jej zaradenie k literárnym smerom v minulosti oscilovalo medzi klasicizmom, preromantizmom a romantizmom, pričom sa objavili aj úvahy o jej barokovosti. V súčasnosti sa táto oscilácia mierne ustálila a v súvislosti s Kollárovou básnickou tvorbou sa uvažuje už „iba“ v intenciách termínov „klasicizmus“ a „preromantizmus“. Radenie Kollárovej tvorby k uvedeným pojmom, skrývajúcim špecifické literárnohistorické a poetologické charakteristiky, súviselo v jednotlivých literárnohistorických prácach s metodologickou orientáciou ich autorov, so stupňom výskumu jednotlivých smerov a s ich chápaním v danom stupni vedeckého poznania.

Staršie české a slovenské pozitivisticky orientované práce dávajú pred slohovo-typologickým zaradením tvorby jednotlivých autorov prednosť generačným a mimoliterárnym kritériám. Vo svojich prácach ich uprednostňuje aj Jaroslav Vlček. Pojmy ako „klasicizmus“ či „romantizmus“ uplatňuje iba fakultatívne a ich aplikácia v jeho literárnohistorických textoch sa pohybuje vo veľmi všeobecnej rovine. V *Dějínách české literatury* označuje Kollárovu básnickú tvorbu ako „romantickú“ a Kollára ako autora, ktorý „veškerým cítěním i myšlením zůstává romantikem“¹. Vlček však nebol jediný, kto ho radil do kontextu romantickej literatúry. Pavel Bujnák v štúdiu *Romantizmus v literatuře slovenskej* (1907–1908) v súvislosti s Jánom Kollárom konštatuje, že s ním „romantizmus úplný prichodí do literatúry slovenskej a hned u neho sa zjaví v rozličnej podobe a rozmanitým spôsobom“ a k tomu ešte dodáva, že „i pozdější romantizmus je len dozvukom, doplněním tohto kollárovského“². Ak si bližšie všimneme javy, ktoré Vlček i Bujnák chápu ako romantické, zistíme, že dnes zodpovedajú obsahu termínu „preromantizmus“. Podľa Vlčka je u Kollára romantická „záliba v pološeru dob pohanských“, „idealizování prvotního Slovana...“, jenž má nejkrásnější písně i řeč...“³. Podľa Bujnáka sú zasa

¹ Citované podľa vydania VLČEK, J.: Dějiny české literatury II. Praha 1951, s. 337.

² BUJNÁK, P.: Romantizmus v literatuře slovenskej. Slovenský obzor, 1, 1907, č. 7–9, s. 468–494; II, 1908, č. 1–2, s. 17–32.

³ VLČEK, J.: C. d., s. 333.

„principiálnymi motívmi“ Kollárovo romantizmu „ľúbosť a rodoláska“⁴. Sentimentálny cit, ktorý zdôrazňuje Bujnák, nacionálna tematika zdôraznená Vlčkom i Bujnákom, ako aj záľuba v temnej barbarskej minulosti a kult ľudovej piesne, ktorý vyzdvihol Vlček, sú síce motívmi, na ktoré nadviazal i romantizmus, ale ich využitie Kollárom sa pohybuje iba v preromantickom rámci. Toto široké chápanie romantizmu na prelome storočí musíme dať do súvisu so stavom súdobého vedeckého poznania. Vlček, Bujnák, ale i ďalší českí literárni historici (napr. J. Jakubec), používajúci označenie „romantizmus“ už pre jungmanovskú generáciu, nemohli špecifikovať Kollárovu tvorbu ako preromantickú (hoci ich charakteristiky sa neraz približujú súčasnému chápaniu tohto literárneho smeru), pretože termín „preromantizmus“⁵ ako literárnohistorickú kategóriu začala ako prvá uplatňovať francúzska literárna história a komparatistika (P. van Tieghem, D. Mornet) až v dvadsiatych rokoch nášho storočia, pričom v dejinách českej a slovenskej literatúry sa aplikoval oveľa neskôr.

Česká medzivojnová literárna história naopak vyčleňovala Kollárovu básnickú tvorbu ako klasicistickú, pričom do istej miery pripúšťala kontamináciu jej klasicistickej poetiky inými vplyvmi. Arne Novák v *Přehledných dějinách literatury české* (1936–1939) zaraďuje J. Kollára do obdobia klasicizmu, ktorý chronologicky ohraničil rokmi 1815–1830. Kollárov básnický výraz však charakterizoval ako pohybujúci sa „na rozhraní klasicistické výmluvnosti i monumentality a romanticky zdobné citovosti“⁶. K tomu Novák ešte dodáva, že Kollár bol zrejme „šťastnejší v klasické abstrakci než v romantickém vyjadřování smyslových prožitků“⁷. Touto tézou Novák nadviazal na starší názor Jana Jakubca, ktorý síce chápal Kollára ako romantika, no napriek tomu konštatoval, že „tak zjevných stop poesie klasické nepozorujeme u žádného romantika slovanského. V Kollárově díle básnickém objevuje se skutečně prakticky syntese antiky a romantiky“⁸.

Za „vrcholné dielo českého klasicizmu“ považuje Kollárovu básnickú tvorbu aj Vojtěch Jirát. Kollárov klasicizmus nazýva „empírovým klasicizmom“. Uvedomuje si však, že v tvorbe „generácie empírových klasicistov“ nemá všetko výsostne klasicistický charakter. Jirát hovorí, že je „lépe mluvit o klasicistických výtvorech než o klasicistických tvůrcích a ještě lépe o klasicistické vrstvě v díle, nesoucím pečeť i jiného ducha“ a k tomu ešte dodáva, že „zvlášť v Čechách je klasicizmus sentimentálnější“⁹. Pritom Jirát už hovorí aj o preromantickej generácii (A. Marek, M. Z. Polák, V. Hanka, J. Linda...), pripravujúcej pôdu romantizmu. Za príznačné črty preromantickej estetiky pova-

⁴ Citované podľa ŠMATLÁK, S.: *Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť*. Bratislava 1988, s. 305. Šmatlák tu podáva kritiku Bujnákovho chápania romantizmu v slovenskej literatúre.

⁵ Výklad pojmu „preromantizmus“ podáva VLAŠÍN, Š. a kol.: *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha 1983, s. 238–241.

⁶ NOVÁK, A. – NOVÁK, J. V.: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Brno 1995, s. 304–305. Novákova periodizácia dejín českej literatúry 19. storočia vyznieva dnes sporne. Novák odlišuje epochu osvieteniskú (1774–1815), klasicistickú (1815–1830) a dva stupne romantizmu: „starší romantiku“ (1830–1848) a „pozdní romantiku“ (1848–1859). S kritikou Novákovej koncepcie vystúpil Felix Vodička v knihe *Počátky krásné prózy novočeské*. Praha 1948 (reprint 1994), s. 129–139.

⁷ Tamže, s. 307.

⁸ JAKUBEC, J.: Kollár básnik a buditel. In: *Literatura česká devatenáctého století. Díl druhý*. Praha 1903, s. 136–231.

⁹ JIRÁT, V.: *Lyrika českého obrození (1750–1850)*. Praha 1940, Úvod (strany sú nečíslované).

žuje zmysel pre náladovosť noci, nadšenie pre zrúcaniny, pohrebiská a popraviská. Je evidentné, že v Jiráťovom chápaní českého preromantizmu je zreteľná afinita s anglickým typom preromantizmu (Edward Young, Thomas Gray, James Macpherson), ktorého črty sa snaží aplikovať na český kontext. Do tohto úzkeho baladického tematického rámca však Kollárova poézia Jiráťovi nezapadá a za preromantika ho preto nepovažuje. Naopak v štúdií *Básnické vyjadřování Jána Kollára* (1941)¹⁰ Jiráť konštatuje istú „barokovosť“. Hovorí, že Kollár „působí velmi ‚barokně‘“. Táto „barokovosť“ podľa neho spočíva v jazyku (dekoratívnosť a efektnosť v rovine zvukovej, novotvary a zloženiny v rovine lexikálnej, expresivita výrazu) a v antitetickosti jeho poézie. V súvislosti s jeho „barokovosťou“ ďalej hovorí, že je „barokní klasicista – tak bychom směli určit podstatu jeho uměleckého výrazu, dokud nenajdeme označení přiléhavější“¹¹. Skutočne, o priliehavosti tohto označenia možno zapochybovať. „Barokovosť“ nemožno chápať iba v úzko jazykovej rovine tak, ako ju prezentuje Jiráť (dokonca i jeho analýza Kollárovej básnickej reči viac dokumentuje jej „klasicistickosť“ ako „barokovosť“), ale komplexne, i v ideovej oblasti, v ktorej je Kollárova poézia od baroka úplne vzdialená.

Problém slohovo-typologického zaradenia Kollárovej tvorby neobišla ani rozvíjajúca sa slovenská literárna historiografia a veda medzivojnového obdobia. Zatiaľ, čo Štefan Krčméry vo svojich literárnohistorických prácach tento problém obchádza, pretože nie je podstatný pre jeho estetizujúci výklad Kollárovej básnickej tvorby, Mikuláš Bakoš v štúdií *Problém vývinovéj periodizácie slovenskej literatúry* (1944), ktorá bola vlastne štruktúrne-typologickým projektom dejín slovenskej literatúry¹², vystúpil s kritikou chápania básnickej tvorby J. Kollára (ale aj P. J. Šafárika a J. Hollého) českou pozitivistickou literárnou históriou ako tvorby romantickej. Bakoš si kladie otázku, či básnické diela Šafárika, Kollára a Hollého majú „hlavné štrukturálne prvky spoločné s romantikmi ‚národnými‘ (Štúrovou školou)“, keď sa rovnako považujú za romantikov, síce iba „vlasteneckých“. Bakoš ďalej tvrdí, že „v básnickej štruktúre Šafárikovej, Kollárovej a najmä Hollého realizuje sa v podstate ten istý estetický kánon ako v poézii Tablicovej a ostatných príslušníkov literárneho klasicizmu. Títo básnici privádzajú klasicistický kánon k nebyvalému rozvoju. Ak už prenikli do diela mladšej generácie klasicistov niektoré romanticke ideologické prvky (vlastenecké), jednako nedošlo ešte k prestavbe umeleckej štruktúry“¹³ na romantickú (dopl. M. V.). To, že „slovenský klasicizmus absorboval do svojej štruktúry témy romantické“, zdôvodnil Bakoš tým, že „ide o jav zvyčajný vo vývine literatúr so slabšou vývinovou kontinuitou, že sa ich vývin oneskoruje (v slovenskej literatúre obyčajne o jednu generáciu) za progresívnymi tendenciami literatúr, v ktorých najsamprv došlo k prestavbe štruktúry“¹⁴. Bakoš sa problematiky Kollárovej básnickej

¹⁰ Publikované v knihe JIRÁŤ, V.: O smyslu formy. Praha 1946, s. 49–67.

¹¹ Tamže, s. 51.

¹² Metodologické hodnotenie Bakošovej literárnovednej orientácie podáva ŠMATLÁK, S.: Dejiny slovenskej literatúry I. Bratislava 1997, časť Od štruktúrne-typologického projektu dejín slovenskej literatúry k ich novej syntéze, s. 49–51.

¹³ BAKOŠ, M.: Problém vývinovéj periodizácie slovenskej literatúry. In: BAKOŠ, M.: Literárna história a historická poetika. Bratislava 1973, s. 72.

¹⁴ Tamže, s. 73.

tvorby dotkol iba tézovite a náznakovo, v rámci prezentácie svojej metodologickej koncepcie, ktorá sa však nestihla realizovať v konkrétnej syntéze slovenských literárnych dejín. No jeho chápanie Kollárovej básnickej tvorby ako klasicistickej, ktorá je do istej miery ovplyvnená i novšími literárnymi tendenciami (pričom sa vyhýba aplikácii vtedy ešte nejednoznačného termínu „preromantizmus“ ako pomenovania týchto prechodných javov), pretrvalo v dejinách slovenskej literatúry dodnes.

Druhá polovica päťdesiatych rokov a roky šesťdesiate sú obdobím koncipovania veľkých akademických literárnohistorických projektov: v Čechách *Dějiny české literatury* a na Slovensku *Dejiny slovenskej literatúry*. V roku 1960 vychádzajú ich druhé zväzky. Slohovo-typologické hodnotenie Kollárovej tvorby sa v nich odvíja predovšetkým od chápania klasicizmu a preromantizmu českou a slovenskou literárnou históriou. „Akademické“ *Dějiny české literatury II.* (1960) vymedzujú preromantizmus ako kvalitatívne novú etapu v dejinách literatúry, hovoria o tendencii k jednotnému umeleckému smeru. Pri analýze poézie diferencujú medzi typom klasicistického básnika a typom nového básnika, ktorý nové ciele literatúry už nedokáže realizovať klasicistickým štýlom¹⁵. Takýmto typom básnika je i Ján Kollár. *Dějiny české literatury* ho hodnotia ako básnika „preromantického“, no „neznamená to, že se v této básnické skladbě neuplatnily postupy, jež jsou charakteristické pro klasicismus“¹⁶, a to sklony k didaktizmu, hodnotiaci postoj k osobnostiam a ich činom, postupný odklon od citových zážitkov k racionálnemu chápaniu poézie. V jadre však Kollár podľa výkladu tejto syntézy zostáva preromantikom.

Koncepcia preromantizmu, aplikovaná v *Dějínách české literatury*, metodologicky vychádza z práce Felixa Vodičku *Počátky krásné prózy novočeské* (Praha 1948), ktorá prispela ku konštituovaniu preromantizmu ako literárneho smeru v českých literárnych dejinách. V súvislosti s Kollárovou básnickou tvorbou si Vodička v tejto knihe položil otázku, či „je možno básnika, který uvědoměle sblížíže ideál klasický s ideálem romantickým interpretovat jen ve smyslu klasicistním? A především je to užitečné s hlediska vývojové typologie?“ (s. 138). Pritom Vodička odmietol aj opačný „extrém“, chápanie Kollára ako romantika. Uvedomil si, že „jak označení romantismus, tak označení klasicismus, nevystihují poesii a dobu v jejím celku, ale nezachycují ani jejich vývojové směřování“ (s. 138), čo potvrdzovala i nejednoznačnosť typologického zaradenia Kollárovej poézie v dovtedajšej českej literárnej historiografii, ktorú tu podrobil ostrej kritike. Výsledkom tejto kritiky je Vodičkova koncepcia českého preromantizmu, ktorý vytvoril na základe komparácie medzi európskym preromantizmom a obdobnými javmi v českom kontexte.

Naproti tomu akademické *Dejiny slovenskej literatúry II.* (1960) majú k termínu „preromantizmus“ rezervovaný postoj. V kapitole *Slohová diferenciácia literatúry* sa síce hovorí, že „subjektívny postoj básnika ku skutočnosti vnáša do inventára zobrazovacích prostriedkov poézie už nové prvky“, ktoré „vystihujeme termínom preromantizmus“. No na rozdiel od *Dějiny české literatury II.* „termín preromantizmus neplatí pre slovenskú literatúru ako pomenovanie uceleného obdobia“, ale iba „ako vyznačenie istých nových

¹⁵ *Dějiny české literatury II.* Praha 1960, s. 165.

¹⁶ Tamže, s. 269.

črt literatúry, ako vystihnúť smerovania k novému názoru na literatúru a jej funkciu“¹⁷. Akademické *Dejiny slovenskej literatúry* teda chápu preromantizmus iba ako súbor istých ideovo-umeleckých prvkov neustále narúšajúcich poetiku klasicizmu. Z tohto zorného uhla je hodnotená aj Kollárova básnická tvorba, ktorá je charakterizovaná ako klasicistická, pričom sa do istej miery pripúšťa aj prítomnosť iných prvkov a postupov, ktoré „narušujú strohý klasicizmus, no neprekonávajú ho úplne. Citová demonštrácia, priznanie sa k tragickým pocitom lásky, otvorené slovo o skutočných žiaľoch, o vlastnom vnútri a jeho umelecké zvládnutie, to všetko smeruje proti klasicizmu. Zároveň však Kollár je poplatný klasicizmu v dogmatickom dodržovaní metra, strofy, v zobrazení prírody a predovšetkým obrazom ženy.“¹⁸

Trend chápať Kollárovu básnickú tvorbu v Čechách ako dominantne preromantickú a na Slovensku ako prevažne klasicistickú pretrval bez väčších modifikácií až dodnes. Podľa Vladimíra Macuru „v súčasné české literárni historii se dnes již vžilo a stalo závazným označení literatury vrcholného českého obrození termínem preromantizmus, který konečně vyhovuje především tím, že předpokládá slohovou nejednoznačnost, „přechodnost“ daného období“¹⁹. Kollárova tvorba sa v českom kontexte bez väčších výhrad teda považuje za preromantickú, čo dokumentuje aj veľké množstvo literárnohistorických prehľadov, učebníc a slovníkových príručiek, ktoré boli vydané v poslednom období.²⁰ Zaradenie Kollárovej poézie do klasicizmu (síce s pripustením istých preromantických prvkov) v slovenskej literárnej histórii súvisí s oveľa užším chápaním preromantizmu u nás. Tu došlo k typologickej špecifikácii tohto smeru predovšetkým v oblasti umeleckej prózy²¹. Básnické prejavy dvadsiatych a tridsiatych rokov sú naopak považované za vrcholné prejavy klasicizmu, s prívlastkom „národný“. Za jeho reprezentatívne dielo pokladá Kollárovu *Slávy dceru* vo svojich *Dejinách slovenskej literatúry* (Obzor 1984, s. 210) i Milan Pišút, hoci pripúšťa, že „popri všetkej poplatnosti klasicizmu obsahuje mnoho prvkov ohlasujúcich romantické obdobie“ (s. 217), pričom preromantizmus sa podľa neho ohlasuje iba v próze (s. 209). Ale v staršej štúdií *K otázke genézy slovenského literárneho romantizmu* (1973)²² aj Pišút pomerne presvedčivo odhaľuje „novú citovosť preromantického básnika“ v jeho elegicky ladených sonetoch.

Úvahy o preromantizme v Kollárovej poézii sa teda zjavujú i vo viacerých čiastkových štúdiách na Slovensku. No tieto názory nie sú začleňované do väčších syntetických prác, a to pravdepodobne z obavy, ktorú v tejto súvislosti vyslovil Stanislav Šmatlák, autor poslednej a najnovšej syntézy slovenských literárnych dejín, že cez klasifikáciu

¹⁷ Dejiny slovenskej literatúry II. Bratislava 1960, s. 129.

¹⁸ Tamže, s. 179.

¹⁹ MACURA, V.: Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ. Praha 1995, s. 13.

²⁰ V Lexikonu české literatury. Osobnosti, díla, instituce, II. Praha 1993, s. 793–803 je Ján Kollár v úvode charakterizovaný ako „preromantický básnik“. Do kapitoly „Preromantizmus“ je zaradený aj v literárnohistorickej príručke Panorama české literatury, Olomouc 1994, s. 101–102 a v mnohých ďalších.

²¹ Preromantizmus v oblasti umeleckej prózy vyčlenil ako samostatný vývinový celok Viliam MARČOK v knihe Počiatky slovenskej novodobej prózy. Bratislava 1968.

²² Štúdiá je publikovaná v knihe PIŠÚT, M.: Romantizmus v slovenskej literatúre. Bratislava 1974, s. 11–39.

istých znakov ako „preromantických“ by sme sa mohli „dostať k nastoleniu legitímnosti klasicizmu ako slohového označenia pre našu literatúru z obdobia dvadsiatych a tridsiatych rokov 19. storočia“.²³ Šmatlákov postoj k „preromantizmu“ v jeho *Dejinách slovenskej literatúry* (1988) je značne skeptický. Kollára označuje, nadväzujúc na Jirátovu typologickú charakteristiku, ako „empírového“ klasicistu.

Úvahy o preromantickosti Kollárovej poézie nedávno odmietol i Cyril Kraus v štúdiu *Vývinové peripetie Kollárovej poézie*. Kraus pripúšťa istú preukázateľnosť „preromantických“ segmentov u Kollára, ktoré však „výraznejšie nevybočujú z básnikovej klasicistickej orientácie“, a teda podľa C. Krausa „o Kollárovi ako básnikovi preromantikom nemožno hovoriť“.²⁴

Uvedené príklady demonštrujúce nejednoznačnosť slohovo-typologického zaradenia Kollárovej poézie v českej a slovenskej literárnej histórii od konca 19. storočia po súčasnosť vyvolávajú otázku, kde hľadať príčiny týchto dodnes pretrvávajúcich disproporcií. Ich príčinou je problém chápania literárnych smerov v období národného obrodzenia v českej a slovenskej literatúre. Už Felix Vodička upozornil na to, že literárny smer býva v literárnohistorickej praxi charakterizovaný dvojakým spôsobom: dogmaticky alebo empiricky.²⁵ V našej literárnohistorickej praxi zameranej na obdobie národného obrodzenia dodnes dominuje dogmatické chápanie literárnych smerov. Termín „dogmatickosť“ vo význame, v akom ho použil Vodička, nemožno chápať v pejoratívnom zmysle, ale ako pomenovanie literárnohistorickej metodologickej orientácie, vďaka ktorej sa chronologický úsek vyznačujúci sa určitými znakmi vyhlási za jednotný literárny smer alebo obdobie s tendenciou k jednotnému literárnemu smeru. Tento prístup je badateľný aj v koncepcii druhého zväzku *Dějiny české literatury* i *Dejín slovenskej literatúry*. Obe syntézy hovoria o tendencii smerujúcej „k jednotnému literárnemu smeru“ v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 19. storočia na Slovensku a v Čechách o niečo skôr, pričom česká syntéza dospela ku konštrukcii preromantizmu a slovenská ku konštrukcii klasicizmu. Úskalia tohto prístupu sa prejavili práve na problémy Kollárovej poézie, ktorá svojou podstatou vzdoruje jednotným slohovo-typologickým označeniam a v jej prípade museli obe strany uznať aj prítomnosť iných prvkov. Vďaka tomuto dogmatickému chápaniu je literárny smer abstrakciou, ktorá je nadradená umeleckému textu. V rámci tejto abstrakcie sa pohybujú aj jeho interpretácie. Preto je Kollárova tvorba v Čechách interpretovaná z hľadiska preromantizmu so zdôrazňovaním preromantických znakov na úkor znakov klasicistickej poetiky a na Slovensku z hľadiska klasicizmu, ktorý dominuje nad prítomnosťou preromantických javov. Zreteľným príkladom tohto dogmatického prístupu (vo Vodičkovom chápaní) v slovenských literárnych dejinách je tvrdenie Cyrila Krausa, dotýkajúce sa otázky typologického zaradenia Kollárovej tvorby: „Ján Kollár v celej svojej básnickej tvorbe bol klasicistickým básnikom, klasicistická poetika bola mu záväzná, napriek tomu, že ju v niejednom ohľade narušal, že sú v nej spojivá s preromantickou i romantickou poéziou“.²⁶

²³ ŠMATLÁK, S.: *Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť*. Bratislava 1988, s. 308.

²⁴ KRAUS, C.: *Vývinové peripetie Kollárovej poézie*. In: Ján Kollár (1793–1993). Zborník statí a štúdií. Bratislava 1993, s. 143.

²⁵ Podrob. VODIČKA, F.: *Struktura vývoje*. Praha 1969, s. 44.

²⁶ KRAUS, C.: C. d., s. 143.

Zdôrazňovanie Kollárovej dominantnej „klasicistickosti“, ako aj opačné tvrdenia o jeho „preromantickosti“ prevažne na českej strane vedú úvahy na túto tému do slepej uličky. Ak aplikujeme na Kollárovu básnickú tvorbu komparatívne hľadisko a budeme v nej hľadať tie typologické prvky, ktoré sa v európskych literatúrach považujú za klasicistické a preromantické, logicky dôjdeme k záveru, že Kollárova tvorba je rovnako poplatná klasicizmu, ako aj preromantizmu, pričom nemožno jednoznačne určiť dominantnosť jednej slohovej tendencie nad druhou. Do istej miery môžeme iba uvažovať o ich pomere v jednotlivých etapách Kollárovej tvorby. Literárni historici sa zhodujú v názore, že Kollárova tvorba, počnúc *Básňami* a rozšíreným vydaním *Slávy dcery* končiac, prekonala istý vývoj od autentickejšieho citového sebauvyjadrenia a otvorenej prezentácie básnického „ja“ i v nadosobných témach smerom k rezignácii na intímnu sebareflexiu a príklonu k strohému racionálnemu vnímaniu sveta, hodnotiacim stanoviskám a nadosobnej abstraktnej tematike²⁷. Ak by sme obe naznačené tendencie s istou dávkou tolerance považovali v prvom prípade za výraz preromantizmu a v druhom za výraz klasicizmu, dospeli by sme k záveru, že vývoj Kollároveho básnického subjektu smeruje od dominance preromantických tendencií k dominancii tendencií klasicistických. Toto konštatovanie vyznieva ako dejinný paradox, nakoľko by sme očakávali smerovanie opačné. Takýchto vyvinových paradoxov a regresov je však v dejinách slovenskej literatúry 19. storočia viac ako dosť. Uvedený príklad svedčí teda o tom, že koncepcia dejín literatúry národného obrodnia (najmä jeho predromantickej fázy) nemôže byť metodologicky postavená na tendencii vytvoriť obraz jednotného literárneho smeru, čo možno z dnešného pohľadu chápať ako pozostatok štrukturalistickej snahy o systémovosť v literárnej histórii. Je potrebné prijať tézu o synkretizme literárnych tendencií rôzneho druhu a rôznej kvality v tejto etape literárnych dejín. Každá autorská osobnosť v tejto epoche je konfrontovaná s množstvom literárnych podnetov prameniacych z domácej tradície i z dominantných európskych literatúr (najmä z nemeckej, francúzskej a anglickej), udávajúcich tempo súdobému literárnemu procesu. Tieto podnety však nemajú charakter jednotného umeleckého smeru ako v plnorozvinutých literatúrach, ale skôr charakter literárnej tendencie, ktorá je do značnej miery redukciou a prispôbením pôvodného literárneho smeru domácejmu umeleckému a ideovému kontextu. Týchto tendencií je v synchronickom priereze literatúrou tohto obdobia niekoľko. Predstavujú paradigmu umeleckých postupov, ktoré autor vo svojej literárnej tvorbe reflektuje alebo k nim zaujíma hodnotiace stanovisko. Ján Kollár prijíma podnety klasicistické, preromantické a súčasne polemizuje s niektorými princípmi romantizmu, keďže tento literárny smer bol už v dvadsiatych rokoch 19. storočia faktom európskej kultúry, s ktorým sa musel vyrovnávať ne jeden český a slovenský intelektuál²⁸.

Vnútná slohová nevyhranenosť obrodných kultúr, prejavujúca sa synkretizmom literárnych prúdov a tendencií nie je iba javom dejín českej a slovenskej obrodnia

²⁷ Týmto aspektom Kollárovej poézie sa venuje podrobne ROSENBAUM, K.: Lyrik a rétor (K charakteristike poézie Jána Kollára). In: ROSENBAUM, K.: Poézia národného obrodnia. Bratislava 1970, s. 65–140.

²⁸ Tento jav si všimá MACURA, V.: Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ. Praha 1995, kapitola Romantizmus, s. 201–217.

neckej literatúry. Podľa Vladimíra Macuru „před obdobnými problémy stojí literární historie i jiných národů, které prodělaly v minulém století obdobně překotný rozvoj, období ‚zrychleného vývoje‘. Objevují se tu syntetické osobnosti, které v sobě spojují ‚celý komplex úrovní uměleckého vývoje‘“²⁹. Takýmto typom syntetickej spisovateľskej osobnosti je i Ján Kollár. Jeho básnická tvorba dokumentuje vnútornú slohovú nevyhranenosť našej obrodeneckej kultúry, ktorá sa vyznačovala „potrebou vyrovnat krok s dobovým uměleckým vývojem komplexně, jakoby ‚najednou‘“³⁰. Priznanie si slohového synkretizmu v Kollárovej tvorbe môže prispieť k ukončeniu v súčasnosti nepodnetných akademických debát o jej „klasicistickosti“ či „preromantickosti“. Pojem synkretizmu však nemožno stotožňovať s „eklekticismom“, otázku ktorého v Kollárovej tvorbe nastolil Andrej Mráz³¹. Pojem „eklekticismus“ nesie v dejinách umenia pejoratívny nádech, pretože sa s ním stotožňuje mechanické a bezzásadové spájanie prvkov rôznych umeleckých či literárnych smerov. Synkretizmus literárnych tendencií naopak predpokladá ich vedomé spájanie, prispôsobovanie, kritické zhodnocovanie a konfrontovanie, často v rámci jedného umeleckého textu, ako je to i v Kollárovom prípade. Využitie synkretizmu literárnych prúdov ako javu v celom komplexe obrodeneckej literatúry môže otvoriť nové interpretačné možnosti a oslobodiť literárnohistorické výklady z rámcov konštrukcií jednotných literárnych smerov limitujúcich ich výklad.

SUMMARY

The Article „Neo-Classicist – Pre-Romanticist – Romanticist“ with the title „The Issue of Style-Topological Classification of the Poetical Works by Ján Kollár in Czech and Slovak Literary History“ deals with methodological analysis of Czech and Slovak literary historiography analysing the poetry of Ján Kollár. It brings forth an evidence about a comparatively great disproportionality in the issues of its classification to the particular literary streams in the first half of the 19th century, starting from positivistically oriented literary history (Josef Vlček, Pavel Bujnák), regarding Kollár's poetry as an expression of Romanticism, through the post-World War I literary history (Arne Novák, Vojtěch Jirá, Mikuláš Bakoš), conceiving these works as a product of Neo-Classicism, and finally post-war and contemporary literary criticism (František Vodička, Milan Pišút, Stanislav Šmatlák, Cyril Kraus, and Vladimír Macura) who in these issues oscillates between its classification as Neo-Classicism (especially Slovak literary history) and as Pre-Romanticism (mostly Czech literary history). As a way out of these disproportions it is suggested accepting the thesis on syncretism of literary streams of the first half of the 19th century in Slovak literature which can be shown in the Kollár's works connecting the older Neo-Classistic tendencies with newer Pre-Romantic impulses.

²⁹ Tamže, s. 14. Macura tu uvádza aj konkrétne príklady z bulharskej a estónskej obrodeneckej literatúry.

³⁰ Tamže, s. 14. Macura chápe obrodenecký synkretizmus dvojako. Ako synkretizmus podnetov zvonku (synkretizmus slohový) a ako synkretizmus vnútorný, vyznačujúci sa malou vnútornou diferencovanosťou a splyvaním celých veľkých oblastí kultúry, v ktorej neboli jasné hranice medzi vedou, umeleckou literatúrou a publicistikou.

³¹ MRÁZ, A.: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava 1948, s. 127.